

УДК 378:37.091.12:343.8-051

DOI 10.32755/sjeducation.2024.01.380

ТЕРМІНОЛОГІЯ В ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Шумейко Зінаїда Євгенівна, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і гуманітарних дисциплін,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: zina1906@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-2705-0924

У статті схарактеризовано роль української термінології у професійному мовленні майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України. Для цього з'ясовано роль наукової термінології у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України. Це дало підстави для висновку, що усне й письмне мовлення фахівця є важливим показником рівня сформованості в нього професійної компетентності, а понад половину професійної лексики фахівця Державної кримінально-виконавчої служби України складають спеціальні галузеві терміни.

Доведено, що сформованість професійно-термінологічної компетентності фахівця Державної кримінально-виконавчої служби України передбачає ґрунтовне знання фахової термінології і вільне володіння нею на високому професійному рівні, здатність правильно й доречно використовувати термінологію у професійному мовленні відповідно до нормативних вимог.

Констатовано, що вибір методів, прийомів і засобів навчання для опанування майбутніми фахівцями-пенітенціаріями наукових термінів потрібно здійснювати ретельно й аргументовано, адже він суттєво впливає на ефективність засвоєння термінології, а отже, і на рівень сформованості професійно-термінологічної компетентності.

Визначено оптимальні методи й технології навчання для ефективного опанування майбутніми фахівцями наукової термінології, зокрема інтерактивні інформаційно-комунікативні й імітаційно-рольові технології, творчі завдання, а також робота з текстом і довідниковими джерелами, завдання на переклад фахових текстів, створення інфографіки, мемів, інтерактивних плакатів тощо. Вони дають змогу викладачу проконтролювати рівень засвоєння здобувачами освіти знань із наукової термінології, мотивувати до опанування фахової термінології, підвищити ефективність освітнього процесу в цілому.

Ключові слова: професійно-термінологічна компетентність, термінологія, методи, майбутні фахівці-пенітенціарії, здобувачі освіти.

TERMINOLOGY IN THE PROFESSIONAL SPEECH OF SPECIALISTS OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

Shumeiko Zinaida, PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogy and Humanities,
Penitentiary Academy of Ukraine
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: zina1906@ukr.net)
ORCID: 0000-0003-2705-0924

The article substantiates the role of Ukrainian terminology in the professional speech of future specialists of the State Criminal and Executive Service of Ukraine. The role of scientific terminology in the formation of professional competence of future specialists of the State Criminal and Executive Service of Ukraine was clarified for this and it was established that the oral and written speech of a specialist is an important indicator of the level of professional competence formation, and more than 60% of the professional vocabulary of a specialist of the State Criminal and Executive Service of Ukraine make up special industry terms.

The professional and terminological competence of a specialist of the State Criminal and Executive Service of Ukraine is characterized, the formation of which requires perfect knowledge of professional terminology and fluency in it at a high professional level, the ability to correctly and appropriately use terminology in professional communication, in oral and written professional communication in accordance with regulatory requirements.

It has been established that the choice of methods, techniques, and means of education for the mastering of scientific terms by future penitentiary specialists must be carefully and well-argued, because it significantly affects the effectiveness of terminology assimilation, and therefore, the level of formation of professional terminological competence.

Optimal teaching methods and technologies for effective mastering of scientific terminology by future specialists have been determined, including interactive information-communication and simulation-role technologies, creative tasks, as well as work with text and reference sources, tasks for translating professional texts, creating infographics, memes, interactive posters etc. They enable the teacher to control the level of assimilation of knowledge of scientific terminology by students, to motivate them to master professional terminology, and to increase the efficiency of the educational process as a whole.

Key words: *professional and terminological competence, terminology, methods, future penitentiary specialists, education seekers.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Важливим показником високого рівня сформованості

професійної компетентності фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України є знання ними сучасної галузевої термінології і володіння нею на високому професійному рівні. Варто констатувати, що впродовж попередніх десятиліть у сфері термінології, зокрема й юридичної, відбуваються різноманітні процеси, пов'язані з активним упровадженням інформаційних технологій і засобів у професійну діяльність, введенням електронного документообігу, інтеграцією до світового співтовариства. Саме тому галузева термінологія постійно оновлюється за рахунок нових термінів, що зобов'язує фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України до постійного поповнення знань, опанування нових способів їх застосування в практичній діяльності.

Аналіз останніх публікацій із зазначеної проблеми. Проблема унормування професійної термінології стала предметом аналізу Л. Симоненко, Л. Козак, В. Пілецького, Г. Онуфрієнко. Особливості застосування професійної термінології в процесі формування професійно-термінологічної компетентності з'ясували І. Власюк, Г. Ракшанова, І. Назаренко. Проте зазначена проблема потребує подальшого дослідження з урахуванням тих соціокультурних і освітніх викликів, що актуалізувалися на сучасному етапі. Отже, необхідно переглянути питання щодо значення наукової термінології в професійному мовленні фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України в контексті сьогодення.

Формулювання цілей статті. Мета статті – обґрунтувати роль термінології в професійному мовленні фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України. Досягнення визначеної мети передбачало виконання таких завдань: з'ясувати роль наукової термінології у формуванні професійної компетентності фахівця-пенітенціарія; схарактеризувати професійно-термінологічну компетентність фахівця-пенітенціарія, її структуру; визначити оптимальні методи й технології навчання для ефективного опанування майбутніми фахівцями-пенітенціаріями наукової термінології.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливим показником рівня сформованості професійної компетентності фахі-

вця-пенітенціарія є його усне й писемне мовлення. Науковці обґрунтовують, що висока культура мовлення полягає в досконалому володінні сучасною українською літературною мовою та дотриманні всіх правил і норм спілкування. Основними ознаками культури мовлення, на думку Л. Мацько, Л. Кравець, є доречність, що полягає в логічності, точності, чистоті та врахуванні мовленнєвої ситуації; чистота мовлення, що передбачає дотримання норм літературної мови та відсутність у мовленні жаргонізмів, просторіч, суржику; виразність, яка забезпечує чітку дикцію, інтонацію; змістовність, що передбачає глибоке осмислення та повне висвітлення теми; багатство, яке досягається завдяки постійному поповненню словникового запасу та вмінню використовувати різні мовні засоби [3, с. 43]. Отже, великий обсяг словникового запасу є важливим показником високого рівня розвитку культури мовлення фахівця, а основною складовою активного словникового запасу є фахова термінологія, рівень володіння якою – своєрідний індикатор осмислення професійних явищ і понять. Т. Стасюк наголошує, що спеціальні галузеві терміни складають понад 60 % професійної лексики фахівця, решта – це загальнонаукова термінологія та загальноживані лексеми [7]. Маємо підстави стверджувати, що важливість опанування наукової термінології зумовлена впливом змістового наповнення кожного терміна на зміст процесів, дій, засобів, методів, які описані за допомогою цих термінів, а отже, точне й чітке визначення термінів є запорукою їх правильного розуміння й застосування.

У цьому контексті варто процитувати визначення, запропоноване Г. Ракшановою: термінологія – базовий структурний елемент удосконалення та стандартизації мови конкретної галузі, а термін – це слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя, яке застосовують у процесі пізнання та засвоєння наукових і професійних об'єктів та відношень між ними [5, с. 76]. Професійна комунікація потребує глибокого розуміння змісту й сутності застосовуваних термінів, точності й коректності використання спеціальної фахової термінології. Формування системи загальних

і професійних знань майбутнього фахівця-пенітенціарія починається з ознайомлення з термінами відповідної наукової галузі, опанування термінології певної професії, оволодіння навичками професійного мовлення.

Закцентуємо, що опанування фахової термінології передбачає не лише запам'ятовування термінів і розуміння їхнього значення, а й сприйняття термінології як системи, розуміння місця й ролі кожного терміна в цій системі для окреслення професійних феноменів, усвідомлення взаємозв'язку між окремими термінами і їхньої взаємодії. Дослідники стверджують, що професійна термінологія – це найвищий вияв людської думки, національної за своїми витоками, інтернаціональної за своїм призначенням [1].

Необхідність визначення місця й ролі наукової термінології в професійній комунікації фахівця зокрема і в його професійній діяльності загалом призвела до виокремлення поняття «професійно-термінологічна компетентність фахівця», яке розглядають у значенні сформованої здатності «влучно та доцільно використовувати фахові терміни під час виконання посадових обов'язків; набутих умінь і навичок граматично правильно будувати речення та власний діалог, використовуючи при цьому досвід, одержаний під час вивчення спеціальних дисциплін свого фаху в закладах вищої освіти» [6]. Науковці наголошують, що професійно-термінологічна компетентність є складовою більш широкого поняття – професійна компетентність, а отже, можемо стверджувати, що її сформованість дасть змогу фахівцю-пенітенціарію мінімізувати особистісні, матеріальні, часові та інші ресурси під час виконання професійних завдань завдяки доцільному використанню наукової термінології.

Для комплексної характеристики професійно-термінологічної компетентності фахівців-пенітенціаріїв як освітнього й наукового феномену необхідно визначити її структуру та критерії сформованості. Зокрема, І. Власюк до основних критеріїв відносить розвиток творчих здібностей; обсяг засвоєних термінологічних знань і рівень розвитку пізнавальних здатностей; умотивованість вивчення фахової термінології та розвиток волевих рис; результативність використання професійної термінології; професійну

спрямованість та самовизначеність особистості [1]. Ці критерії корелюють із п'ятьма складниками професійно-термінологічної компетентності, зокрема: професійно-креативним, професійно-діяльнісним, комунікативно-особистісним, мотиваційно-вольовим і когнітивно-пізнавальним [1].

Для ефективного засвоєння майбутніми фахівцями Державної кримінально-виконавчої служби України термінології й подальшого її використання в межах професійного спілкування викладач навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» має підбирати оптимальні методи, прийоми й технології навчання, вдало поєднувати індивідуальну, парну, групову, колективну форми роботи, а також враховувати особливості навчання в змішаному й дистанційному форматах.

Безперечно, найбільш ефективним для формування професійно-термінологічної компетентності є використання текстів зі спеціальності, які мають бути невеликі за обсягом, доступні за змістом, насичені словами, стійкими словосполученнями та граматичними конструкціями, характерними для мови спеціальності. Доцільність роботи з такими текстами, на думку Н. Непийводи, зумовлена тим, що лише на рівні тексту професійні терміни постають як цілісна комунікативна система, придатна для використання в певних робочих ситуаціях, а не як сукупність розпорошених лексем [4, с. 126].

Окрім цього, рекомендуємо налаштовувати майбутніх фахівців-пенітенціаріїв на використання термінології під час створення ними власних монологічних висловлювань: презентацій, доповідей, усних звітів і публічних виступів. Доцільно також моделювати під час аудиторних занять ситуації діалогічного спілкування з використанням наукової термінології, наприклад: ділову бесіду, ділові переговори, ділову дискусію, пресконференцію та ділову нараду.

У цьому контексті варто також згадати про інтерактивні технології навчання, зокрема «мозковий штурм», акваріум, гронування, мікрофон, коли під час обговорення певних аспектів, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю фахівців Державної кримінально-виконавчої служби, здобувачі

освіти мають оперувати термінологією. Доцільно наголосити на ефективності використання технології петлювання, яку застосовують для творчого вивчення термінології, вона передбачає багаторазове повернення до вивченого задля закріплення опрацьованого лексичного матеріалу [2]. У межах цієї технології здобувачі освіти можуть розв'язувати проблемні ситуації, складати мікро- чи макродіалоги; аналізувати певні факти та явища; переходячи до дискусії, розкривати значення термінів-паронімів тощо. Вона дає змогу майбутнім пенітенціаріям творчо обирати термінологічні одиниці, відповідно до запропонованої ситуації.

Особливого значення для засвоєння майбутніми фахівцями-пенітенціаріями наукової термінології набувають імітаційно-рольові технології, зокрема різноманітні рольові й ділові ігри, адже в цій ситуації здобувач освіти діє, узявши на себе певну соціальну роль, у межах якої він спілкується, виявляє своє ставлення до різних професійних питань і проблем, тобто розкриває себе як особистість. На думку дослідників, моделювання ситуацій професійного спрямування для майбутніх фахівців-пенітенціаріїв забезпечить професійну спрямованість освітнього процесу, сприятиме розвитку комунікативних умінь і професійного мовлення здобувачів освіти, підвищить зацікавленість майбутніх спеціалістів у вивченні фахової термінології, дасть змогу змоделювати середовище для практичного застосування сформованих знань [6].

У цьому контексті пропонуємо таке завдання: створіть рекламу закладу вищої освіти, у якому ви навчаєтесь, використовуючи при цьому професійну лексику й наукову термінологію з фаху; укладіть тематичний словник з термінів до запропонованої теми; введіть запропоновані лексеми в речення, відповідно до вашої майбутньої професії. На нашу думку, такі завдання сприятимуть підвищенню вмотивованості студентів (курсантів)-пенітенціаріїв до опанування фахової термінології, розвитку уяви і творчих здібностей, встановленню асоціативних зв'язків між термінами і сферою їх застосування.

У контексті дистанційного й змішаного навчання для ефективного оволодіння здобувачами вищої освіти новими понят-

тями доцільно використовувати інформаційно-комунікаційні й комп'ютерні технології, онлайн-інструменти. Це сприятиме розширенню світогляду майбутніх фахівців-пенітенціаріїв, формуванню в них інформаційно-цифрової компетентності, підвищить їхню вмотивованість до вивчення матеріалу.

Ефективними, на нашу думку, можуть бути завдання для майбутніх фахівців-пенітенціаріїв щодо створення інтернет-мемів на основі фахового терміна за допомогою онлайн-сервісів. Потім у соціальній мережі чи в гугл-класі можна організувати конкурс створених інтернет-мемів, а всі студенти (курсанти) групи можуть долучитися до обговорення. Окрім того, майбутні фахівці можуть створити ментальну карту чи інтерактивний плакат на основі певного терміна чи кількох термінів, презентувати результати роботи на занятті. Це дасть змогу здобувачам вищої освіти встановити логічні взаємозв'язки між окремими термінами, а також систематизувати навчальний матеріал, його структурувати, що сприятиме формуванню в них системи знань.

Інформаційно-комунікаційні технології та онлайн-сервіси також дають змогу викладачу проконтролювати рівень засвоєння здобувачами вищої освіти знань з наукової термінології: для цього можна запропонувати їм виконати тести в Googleform чи провести вікторину на платформі Kahoot з визначенням переможців і обговоренням результатів.

Особливого значення набувають завдання, пов'язані з роботою з довідниковими джерелами, оскільки вони демонструють здатність здобувачів освіти самостійно використовувати терміни, засвоєні в процесі навчання. Зокрема Л. Мацько, Л. Кравець рекомендують на заняттях з «Української мови за професійним спрямуванням» використовувати такі завдання: 1) перекладіть українською мовою термінологічні словосполучення та доберіть до них контекстуальні синоніми; 2) за допомогою словників доберіть терміни й утворіть термінологічні багатокомпонентні ланцюжки, у яких кожен компонент конкретизує, увиразнює утворений термін; 3) за допомогою словника доберіть до термінів синоніми, складіть з них пари, введіть терміни-синоніми в речення, ураховуючи відтінки їхніх

значень; 4) за допомогою словника доберіть до термінів антоніми, складіть з ними речення; 5) спродукуйте усне висловлювання фахового спрямування, використовуючи професійну термінологію; 6) складіть діалог на професійну тематику, насичений фаховою термінологією; 7) прочитайте текст, виправте терміни, вжиті в невластивому для них значенні [3].

Доцільним вважаємо також застосування вправ на переклад, які дають змогу звернути увагу майбутніх фахівців-пенітенціаріїв на: 1) особливості вимови та правопису певного терміна в різних мовах; 2) доречність використання термінів та професіоналізмів у різних мовних ситуаціях; 3) нюанси вживання термінів-синонімів (дублетів – власне українського слова та інтернаціоналізму) у фахових текстах; 4) нюанси вживання термінів-паронімів у фахових текстах; 5) особливості перекладу стійких термінологічних сполук, що не мають точних українських відповідників російським варіантам [1]. Науковці зазначають, що подібні завдання допоможуть здобувачам освіти уникати калькування під час перекладу фахової літератури та написання текстів професійного спрямування, орієнтуватимуть на вживання нормативних форм наукових термінів і професіоналізмів.

Отже, вибір методів, прийомів і засобів навчання для опанування майбутніми фахівцями-пенітенціаріями наукових термінів потрібно здійснювати ретельно й аргументовано, адже він суттєво впливає на ефективність засвоєння термінології, а отже, і на рівень сформованості професійно-термінологічної компетентності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження з'ясовано, що рівень володіння фаховою термінологією є своєрідним індикатором розуміння фахівцем-пенітенціарієм професійних явищ і понять, одним із показників сформованості його професійної компетентності. Практична значущість володіння термінологією для професійного мовлення фахівців призвела до виокремлення поняття «професійно-термінологічна компетентність», що передбачає досконале знання фахової термінології і вільне володіння нею на високому професійному рівні, здатність доцільно використовувати терміноло-

гтю у професійному спілкуванні, в усному й писемному професійному мовленні відповідно до нормативних вимог.

Доведено, що для ефективного опанування майбутніми фахівцями Державної кримінально-виконавчої служби України наукової термінології, а відповідно, і для формування професійно-термінологічної компетентності потрібно в межах навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» застосовувати імітаційно-рольові, інформаційно-комунікативні, інтерактивні технології, а також завдання, спрямовані на зіставлення, переклад термінів і професіоналізмів, роботу з довідниковою літературою, створення монологічних і діалогічних висловлювань та текстів з фаховими термінами.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш детальному вивченні особливостей роботи зі словниками фахової термінології в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців-пенітенціаріїв.

Список використаних джерел

1. Власюк І. В. Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2015. 21 с.

2. Жовнич О. В. Методика навчання професійно орієнтованого англomовного писемного спілкування майбутніх журналістів засобами блог-технологій : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2018. 303 с.

3. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навчальний посібник. Київ : Академія, 2007. 360 с.

4. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. 303 с.

5. Ракшанова Г. Ф. Система дериваційних засобів сучасної науково-технічної термінології (когнітивно-номінативний аспект) : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2004. 192 с.

6. Ракшанова Г. Ф., Назаренко І. Л. Формування фахової термінологічної компетентності у студентів. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268530967.pdf> (дата звернення: 11.03.2024).

7. Стасюк Т. В. Мовно-професійна компетентність / термінологічна компетентність у розрізі соціолінгвістики. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2014. Вип. 15. С. 153–161.

References

1. Vlasiuk, I. V. (2015), Formation of professional and terminological competence of future bachelors of economics in the process of studying professional disciplines : PhD in Pedagogy Thesis, Vinnytsia.

2. Zhovnych, O. V. (2018), Methods of teaching professionally oriented English written communication of future journalists by means of blog technologies : PhD in Pedagogy Thesis, Ternopil.

3. Matsko, L. I. and Kravets, L. V. (2007), Culture of the Ukrainian Professional Language : educational manual, Akademiya, Kyiv.

4. Nepyivoda, N. F. (1997), The language of Ukrainian scientific and technical literature (functional and stylistic aspect), LTD "International Financial Agency", Kyiv.

5. Rakshanova, H. F. (2004), The system of derivational means of modern scientific and technical terminology (cognitive-nominative aspect) : PhD in Philology Thesis, Kyiv.

6. Rakshanova, H. F. and Nazarenko, I. L. (2018), Formation of professional terminology competence of student, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/268530967.pdf> (accessed 11 March 2024).

7. Stasiuk, T. V. (2014), "Linguistic and professional competence/terminological competence in the context of sociolinguistics", *Studies on lexicology and grammar of the Ukrainian language*, Issue 15, pp. 153–161.